

chiligi, temirdan san'at asari yaratadigan ustachiligi, jahondagi davlatlarda yashayotgan xalqlarda uchramaydigan, jasurlik-mardlikni kuylovchi milliy o'yinlari, e'zozli mehmondorchiligi, saxovatli to'yu- tomoshalari borligiga

asoslanganligi uchun ham, xalqimizning milliy g'ururini jahonga ko'z-ko'z qilishimiz va bundan faxrlanishimiz uchun ham xalqaro turizmga maxsus turlarni rivojlantirishimiz shart.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabr).
2. VI- Toshkent Xalqaro Investitsion-Moliya Forumi doirasida o'tkazilgan Plenum majlisida O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot ishlari vaziri G.Saidovning nutqi. 2013.
3. Hayitboyev R., Amriddinova R. Turizmning maxsus turlari. Uslubiy qo'llanma. –Samarqand: 2008.
4. Tuxliyev I.S., Hayitboyev R., Ibadullayev N., Amriddinova R. Turizm asoslari. –Samarqand: 2010.
5. Nishonova O. J. Etnik madaniyat va marosimlar. Ma'ruzalar to'plami. –Toshkent: 2009.
6. Mehnat Kodeksi (1995 yil 21 dekabr, №161-1).
7. <http://xs.uz>.

REZYUME. Mazkur maqolada mamlakatimiz nafaqat Markaziy Osiyoda, balki, butun jahonda ham xalqaro turizmning markazlari bo'lib qolishining juda katta imkoniyatlari bor. Buyuk Ipak yo'li ustida joylashgan Vatanimiz qulay tabiiy-iqlim sharoitlariga, boy tarixiy, madaniy merosga va ayni paytda ham ichki, ham xalqaro turizmni rivojlantirish uchun yuqori salohiyatga ega.

РЕЗЮМЕ. В этой статье наша страна имеет большой потенциал стать центром международного туризма не только в Центральной Азии, но и во всем мире. Наша Родина, расположенная на Великом шелковом пути, имеет благоприятные природно-климатические условия, богатое историческое и культурное наследие, и в то же время как внутреннее, так и международное имеет большой потенциал для развития туризма.

SUMMARY. In this article, our country has great potential to become the center of international tourism not only in Central Asia, but also in the whole world. Our Motherland, located on the Great Silk Road, has favorable natural and climatic conditions, rich historical and cultural heritage, and at the same time, both domestic and international has a high potential for tourism development.

SOHIBQIRON DAVRIDA O'ZBEK MUSIQA SAN'ATINING RIVOJ TOPISHI VA UNING E'ZozLI SOZANDASI

G.U.Burxonova – *assistent o'qituvchi*

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: Amir Temur faoliyati, o'zbek musiqa san'ati, e'zozli sozanda, ilm-fan, adabiyot va san'at.

Ключевые слова: деятельность Амира Темура, узбекская музыка, заслуженный музыкант, наука, литература и искусство.

Key words: activity of Amir Temur, Uzbek music, honored musician, science, literature and art.

O'zbek musiqa san'atining rivoj topishida bobomiz Sohibqiron Amir Temurning hissasi katta. Amir Temur davrida san'at, madaniyat, ilm-fan va ko'plab sohalar rivoj topgan. Shu ma'noda Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning quyidagi fikrlarini keltirishimiz mumkin. "Jahon ilm-fanida "G'arbda – Rim, Sharqda – Samarqand" degan ibora bejiz paydo bo'lmagan. Samarqand zaminida o'nlab, yuzlab buyuk ajdodlarimiz – mashhur sarkarda va davlat arboblari, alloma va mutafakkir zotlarning qadamjolari mavjud. Ayniqsa, buyuk Sohibqiron Amir Temur bobomiz davrida Samarqandning shuhrati butun dunyoga taraldi" [1]. Amir Temur faoliyatini, xususan, shaxsiyatini san'atsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Sohibqiron ilm-fan, adabiyot va san'at homiysi sifatida harbiy yurishlari chog'ida taniqli san'atkor, me'morlar, shoirlar, musiqashunoslar, rassomlarni Samarqandga to'plashga harakat qilgan, ijod qilishlari uchun imkoniyatlar yaratib bergan.

Taniqli hofiz, musiqashunos, bastakor Xoja Abdulqodir Marog'iy ham Temuriy saroyida faoliyat olib borgan tarixiy shaxslardan biridir. Asl ismi Abdulqodir ibn G'aybi al-Hofiz al-Marog'iy nomi bilan mashhur bo'lib, Tabriz yaqinidagi Marog'a shahrining Noi mavzeida tavalud topgan. Shu bois u Abdulqodir Noi nomi bilan taniqli bo'lgan. Noi iste'dodli naychi, sibizg'achi sifatida mashhur ekanligiga ishora.

Xoja Abdulqodir bir muddat Bag'dodda Jaloyirlar sulolasidan bo'lgan Sulton Uvays va Sulton Ahmadlar saroyida xizmat qilgan. Bag'dod Amir Temur tomonidan fath qilingandan so'ng ham uzoq vaqt unga qarshi kurash olib borgan. Amir Temur vafotidan so'ng o'z mulklarini qayta egalashga muvaffaq bo'lgan, ammo 1410-yilda turkman Qora Yusuf bilan to'qnashuvda halok bo'lgan.

Amir Temur Sulton Ahmad hayotlik paytida Bag'dodni fath qilgan edi. G'alabadan so'ng Marog'iy Xoja Abdulqodirning musiqachi sifatida yuksak qobiliyatidan xabar topadi va 1393 yilda uni izdoshlari va shogirdlari bilan birga Samarqandga olib keladi. Bu yerda unga ijod qilishi, forsiy va turkiy xalqlar musiqalarini o'rganishi uchun sharoit yaratadi. Uning tashabbusi bilan Samarqandda bastakorlar, musiqashunoslar maktabi vujudga keladi. Darvesh Ahmad Qonuniy, Sulton Ahmadiy, Sulton Muhammad

Udiy Samarqandiy, Xojagin Samarqandiy, Arab Navoiy, Qo'buzy, Tabib Mavlono Hasan Samarqandiy, Xo'ja Muhammad ibn Abdulhasan Samarqandiy ana shu maktabning faol a'zolaridandir.

Amir Temur vafotidan keyin Xoja Abdulqodir uning o'g'li Shohrux Mirzo, Xalil Sulton va boshqa temuriy shahzodalar saroyida xizmat qiladi. Uning jamoasi asosan rasmiy diplomatik tadbirlarda, Sohibqiron va farzandlarining g'alabalari bilan bog'liq tantanalarda, xalq tomoshalari, ommaviy bayramlarda ishtirok etgan. Bundan tashqari, shaxsan Amir Temur va temuriy shahzodalar oilaviy tantanalari-da, farzandlarining to'y marosimlarida ishtirok etadi. Tarixchi Sharafiddin Ali Yazdiy o'zining "Zafarnoma" asarida Shohrux Mirzo, Muhammad Sulton, Pirmuhammad Mirzolarining nikoh to'y marosimlarini quyidagicha ta'riflaydi: "Har biriga bir huri najot qizni shar'iy mutahhara yusini bila berdi va Bog'i Behishtda to'y qildi" [7]. Bayram tusini olgan bu to'yda Xoja Abdulqodir boshchiligidagi san'atkorlar turli tillarda qo'shiqlar ijro etganligini alohida aytib o'tadi.

Bu ma'lumotlar Amir Temur hamda keyingi davrlarda musiqa san'ati rivojida, qadimiy maqom qo'shiqlarining maydonga kelishida Xoja Abdulqodirning xizmatlari katta ekanligini isbotlaydi. U ijro bilan shug'ullanibgina qolmay, balki musiqashunos olim sifatida bastakorlik, musiqa san'atiga doir nazariy asarlar ham yaratgan. "Amir Temur jahon tarixida" nomli risolada u tomonidan bastalangan asarlar 200 dan ortiq ekanligi qayd etiladi.

Ayniqsa, uning musiqiy usullar sirasiga kirgan "Maytahn" asari muhim ahamiyatga egadir. Bu haqda XVI-XVII asrlarda yashab ijod etgan musiqashunos olim Darvesh Ali Changiy bir asarida Xoja Abdulqodirning "Maytahn" asari Amir Temurga bag'ishlangani haqida ma'lumot beradi.

"Maytahn" – 200 zarbdan iborat vazn va ohang shaklidir. Har bir shakl o'ziga xos usulda ijro etilgan. Bu usul nihoyatda murakkab bo'lib, uni yaratish har qanday bastakorga nasib etmagan. Uni yaratish uchun kamida 15-20 yillik tajriba va matonat kerak bo'lgan. Shu bois ayrim mashhur bastakorlar ijodida faqat ikki-uchtagina muvaffaqiyatli chiqqan maytahn uchraydi.

Alisher Navoiy o'zining "Majolis un-nafois" tazkirasida

ning yettinchi majlisida quyidagi ma'lumotni keltiradi: naql qilishlariga ko'ra, Amir Temurning uchunchi o'g'li Miron-shoh Mirzo Tabrizda paytida bir oz ichkilikka ruju qo'yadi [3]. Natijada noma'qul ishlarni qila boshlaydi. Miron-shohning ichkilikka berilishiga sababchi bo'lgan uch nodimi haqidagi xabar Amir Temurga yetib boradi. G'azablangan Sohibqiron ularni o'limga mahkum etadi. Bular Mavlono Muhammad Kohiy, ustod Qutb Noyi va sozanda Xoja Abdulqodir bo'lgan. Farmonni eshitgan Xoja Abdulqodir qochib, qalandar libosida yurtma-yurt kezadi. Amir Temur Iroqqa yurish qilganida Xoja Abdulqodir haqida xabar topadi va uni tutib kelishni buyuradi. Xoja Abdulqodir jahongir qoshida juda chiroyli qiroat bilan qur'on o'qiydi. Undagi bu mahoratni ko'rgan Sohibqiron, uning gunohidan kechadi.

Sohibqiron keyinchalik Xoja Abdulqodirga iltifotlar ko'rsatib, nodim va mulozim sifatida saroyida olib qoladi.

Adabiyotlar

1. <https://aniq.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy Ensiklopediyasi.
3. <https://uz.wikipedia.org>
4. Yunusov. R. Y. O'zbek musiqasi tarixi. Ma'ruzalar matni. -T.: 2008.
5. Axmedov B. Sohibqiron Temur (hayoti va ijtimoiy-siyosiy faoliyati). -T.: 1996.
6. Mo'minov I. Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli. -T.: «Fan», 1998.
7. Nizomiddin Sh. "Zafarnoma". -T.: 1996.

РЕЗЮМЕ. Maqolada Amir Temur faoliyatini, xususan, shaxsiyatini san'atsiz tasavvur etib bo'lmashligi, Sohibqiron ilm-fan, adabiyot va san'at homiysi sifatida harbiy yurishlari chog'ida taniqli san'atkorlar, me'morlar, shoirlar, musiqashunoslar, rassomlarni Samarqandga to'plashga harakat qilgani, ijod qilishlari uchun imkoniyatlar yaratib berganligi mazmunan yoritib berilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье описывается деятельность Амира Темура, в частности, его личность, которую невозможно представить без искусства, он старался во время военных походов собрать для Самарканда выдающихся артистов, архитекторов, поэтов, музыковедов, художников, и создал возможности для их творчества.

SUMMARY. The article describes the activities of Amir Temur, in particular, his personality, which cannot be imagined without art, he tried during military campaigns to gather outstanding artists, architects, poets, musicologists, artists for Samarkand, and created opportunities for their creativity.

РУС-БУХОРО УРУШЛАРИДАГИ ҲАРБИЙ ҲАРАКАТЛАР ТАРИХИНИНГ МАНБАЛАРДА ЁРИТИЛИШИ

Ф.А.Каландарова – ўқитувчи

Бухоро давлат университети

Таянч сўзлар: Ахмад Дониш, Мирзо Сомий, Мирзо Салимбек, Майдаюлгун, Сассиккўл, Чўпонота.

Ключевые слова: Ахмад Дониш, Мирзо Сомий, Мирзо Салимбек, Майдаюлгун, Сассиккуль, Чупаната.

Key words: Ahmad Danish, Mirza Sami, Mirza Salimbek, Maydayulgun, Sassiikul, Chuponota.

Россия империясининг Ўрта Осиё давлатларини босиб олиши тарихи маҳаллий ва рус муаллифларнинг қатор асарларида ёритилган. Шу ўринда маҳаллий муаллифларнинг асарлари алоҳида аҳамиятга эга. Жумладан, уларда бўлиб ўтган воқеа ва ҳодисалар, аксар рус манбаларидаги каби босқинчилик ёки ўзини оклаш кайфиятида эмас, балки объектив тасвирланган. Бундай асарлар қаторига Ахмад Дониш ва Мирзо Сомийларнинг XIX аср охири XX аср бошларига оид “Мангитлар сулоласи тарихи” (Трактат Ахмада Дониша. История мангитской династии. Перевод, предисловие и примечания И.А.Наджафовой. Душанбе: Дониш, 1967), “Мангит султонлари тарихи” (Мирза Абд ал-Азим Сами. Тарихи салотини мангития (История мангитских государей) / Предисловие, перевод и примечания Л.М.Епифановой. – Москва: Наука, 1962) китобларини киритиш мумкин. Мазкур асарларни нафақат объектив, ҳатто танқидий руҳда ёзилган десак хато қилмаган бўламиз. Чунки уларнинг ҳар иккаласида Бухоро амирлигининг Россия империясининг ярим мустамлакага айланишидан ташқари, амирликнинг сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, ҳарбий ҳолати ўзининг ёрқин ифодасини топган. Бундан ташқари улар амирликнинг мустамлакага айланиш сабабларини ҳам бирма-бир санаб, давлат раҳбари сифатида амир йўл қўйган камчиликлар ҳақида ўз фикрларини билдиришган.

Ахмад Дониш ўз асарида Жиззахнинг босиб олиниши, шунингдек, Самарқанднинг эгалланиши ҳақида ёзар экан, асосан воқеаларни умумий ёритиб, асосан уларнинг сабаб ва оқибатларига тўхталади. Ўз

Бизгача yetib kelgan ma'lumotlarga ko'ra, Xoja Abdulqodirning “Peshravi dor” nomli musiqiy asari uni qatl qilish haqidagi farmondan oldin yaratilgan. Bu kuyni eshitgan Sohibqiron bastakorning mahoratiga tan berib, uni jazodan ozod etgan. Bu rivoyat qay darajada haqiqatga yaqin, bir narsa deyish qiyin. Ammo Amir Temurning musiqa san'atini his qila bilishi, buyuk iste'dodlarni qadrlashi, mahoratini tan olishi haqiqat bo'lib, uning yuksak ma'naviyatli inson ekanligidan dalolat beradi.

Xoji Abdulqodir vafotidan so'ng ham u yaratgan san'at asarlari keyingi avlod, aniqrog'i, Abdurahmon Jomiyning “Risolai musiqiy”, Alisher Navoiyning musiqaga oid mulohazalari, Darvesh Ali Changiyning “Risolai musiqi”, Zahiriddin Muhammad Boburning “Musiqi ilmi” kabi asarlarida davom etdi. Ayni mazkur davrlarda yaratilgan maqomlar tizimi “Shashmaqom”ning shakllanishida ham Xoja Abdulqodir ijodining ta'siri borligi shubhasizdir.

даврида амир Музаффар (1860-1885) саройида мирзолик қилиб, рус-бухоро урушларида “вокеанигор” (вокеаларнинг кузатувчиси) бўлган Мирзо Сомий эса Ахмад Донишдан фаркли равишда, бўлиб ўтган воқеаларнинг аниқлиги ва изчил кетма-кетлигига аҳамият берган.

Мирзо Сомий асарда рус-бухоро қўшинларининг жанг ҳаракатларини батафсил ёзишга ҳаракат қилган. Жумладан, ўзаро тўқнашувгача бўлган амирлик ва империя ўртасидаги муносабатлардан тортиб, то амирлик шаҳарларининг бирин-кетин босиб олиниб, давлатнинг ярим мустамлакага айланишига қадар бўлган воқеалар асарда ёритилган.

У дастлаб Тошкентнинг босиб олиниши, бу вақтда амирнинг Тошкентни ҳимояси учун эмас балки, вазиятдан фойдаланган ҳолда Қўқон хонлигини босиб олганини танқид қилиб ёзади. Чунки амир Музаффар тошкентликлар қанча сўрашмасин, ёрдам кучларини юбормайди. Бунинг ўрнига Хўжанддан Қўқонга қараб йўл олади. Буни эшитган ва Тошкент ҳимоясида иштирок этаётган қўқонлик аскарлар шаҳар ҳимоясини ташлаб ўз уйлари томон йўл олишганини, шу сабабли русларнинг шаҳарни босиб олиши осонлашганини айтади.

Сомий рус қўшинлари ва амирлик аскарларининг биринчи тўқнашуви ҳақида ёзар экан, бунга сабаб қилиб бир нечта омилларни кўрсатади. Биринчиси, Бухорога юборилган рус элчиларининг ушлаб олиниб, генерал-губернатор фон Кауфманнинг уларни қўйиб юборишни сўраб йўллаган мактубига рад жавобининг берилганидир. Аммо Сомий амир Петербургга юборган